

ОРОСЫН ХОЛБООТ УЛСЫН УЛС ТӨРИЙН СИСТЕМ

Ё.ДОВЧИН

МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхимийн багш, доктор

Орос нутаг дэвсгэрээрээ (17,08 сая км.кв.) дэлхийн хамгийн том улс бөгөөд Европын тэн хагасаас илүүг, Азийн хойд, зүүн хэсгийг хамран 11 цагийн бүсийг эзлэн оршдог өргөн уудам нутагтай. Эрдэс баялаг, эрчим хүч, ой, цэнгэг усны нөөцөөрөө дэлхийд тэргүүлнэ. Байгалийн хий, газрын тос, нүүрс, үнэт металлын баялаг нөөцтэй.

Хүн амаараа (143 сая) 9-рт ордог ч суурьшил нь сийрэг (1км.кв.-д 8.3 хүн). Хүн амын 81 хувь нь оросууд байдаг ч энэ улс 160 гаруй үндэстэн ястантай. Аж үйлдвэржиж, хотжсон учраас хүн амын ердөө тавны нэг нь хөдөө оршин суудаг. Хүн амын 99,4 хувь бичиг үсэгтэй, насанд хүрсэн хүн амын талаас илүү нь дээд боловсролтой. Дээр үеэс үнэн алдартны шашин шүтэж ирсэн. Орос европын оюуны соёл, шинжлэх ухаанд үнэтэй хувь нэмэр оруулж Толстой, Достоевский, Чайковский, Ломоносов, Попов, Циолковский зэрэг олон суутнууд төрж гарчээ.

Орос 1917 онд дэлхийд анхны социалист хувьсгал хийж ЗСБНХУ нэртэй аварга том гүрний цөм нь болж байв. Энэ улс 70 жилийн турш коммунист дэглэмийн төв, социалист орнуудыг хошуучлагч байж, дэлхийд ноёрхохын төлөө АНУ-тай өрсөлдөж иржээ. 1991 онд ЗХУ задарснаар Оросын Холбоот Улсыг тунхаглав. ОХУ 89 субъектээс бүрдэж, тэдгээрийн тоонд 49 муж, 21 бүгд найрамдах улс, 6 хязгаар, 10 өөртөө засах тойрог, 1 өөртөө засах муж, 2 холбооны хот орно. Оросын төвлөрсөн улсын түүх Киевийн Оросоос эхтэй. Оросын төрт ёсны 200 гаруй жилийн түүхийг (1237-1480) бас монголын үе (оросуудын бичдэгээр “монголо-татарское иго” – монгол- татарын талхидал) эзэлдэг. 1547 онд Догшин хэмээх Иван IY анх “Бүх Оросын царь (хаан)” хэмээн өөрийгөө зарласнаар хаант оросын (самодержавие) 370 жилийн түүх эхэлж 1917 онд Николай II хаан ширээнээс татгалзсанаар шувтарсан юм. Энэ үеэс Оросын бүгд найрамдах улсын түүх эхэлнэ.

ОХУ НҮБ-ын Аюулгүйн зөвлөлийн байнгын гишүүн, хүлээн зөвшөөрөгдсөн цөмийн зэвсэгтэй 5 улсын нэг, G-8, G-20-д багтдаг. Цэргийн төсвөөр дэлхийд гуравт, зэвсгийн худалдаагаар АНУ-ын дараа ордог. Дэлхийд анх сансарт хүн нисгэсэн гүрэн. ҮНБ-ээр дэлхийн 9 дэх эдийн засаг, нэг хүнд ногдох ҮНБ 13235 доллар. ТУХН, Шанхайн Хамтын ажиллагааны байгууллагын гишүүн.

ЗХУ задарсны дараа Орос улс эдийн засаг- улстөрийн гүнзгий өөрчлөлтийг эхлүүлсэн юм. Юуны өмнө төлөвлөгөөт төвлөрсөн эдийн засгаас зах зээлийн болон дэлхийн интеграцлагдсан эдийн засагт шилжсэн. Үүний тулд макро эдийн засгийг тогтворжуулах, хувьчлал явуулах хоёр том зорилт тулгарсан. Нэгдэх зорилт нь үйлдвэрлэл, хэрэглээ хоёрын хоорондын тэнцвэрийг сэргээхэд оршиж байв. Энэ нь

санхүү, мөнгөний хатуу сахилгыг шаардсан. Төсвийн зардлыг бууруулах, татварыг нэмэх, үнийн хяналтыг хөнгөвчлөх, улсын үйлдвэрийг ивээж хамгаалах бодлогоос татгалзах замаар ханш уналтын архаг үндсүүдийг арилгаж үндэсний мөнгийг бодит үнэ өртөг дээр нь буулгахад тогтворжуулалт чиглэж байв. Энэ бол эдийн засгийн үнэхээр хатуу бодлого байсан учраас муужруулан эмчлэх (Shock therapy) ч гэж нэрлэдэг. Ийм аргаар капитализмд түргэн шилжих үйл явц 1992 оны эхээр ерөнхийлөгч Елцины хүчин чармайлтаар эхэлжээ. Төрийн зардлыг танаж, үнийг чөлөөлж, татвар нэмснээр тогтворжуулах бодлого үйлдвэрлэгчдийг бүтээгдэхүүнээ нэмэгдүүлэх хөшүүрэг болж, улмаар үүнийг дагаж үнэ буурах учиртай байв. Гэвч санаснаар болсонгүй. Худалдан авах чадвар огцом доройтсон нь нийгэмд хүнд тусав. Хүмүүс өлсөж, банкны хадгаламж алга болж улмаар эдийн засаг уналтад оржээ. Төр засагтай холбоо сүлбээтэй пүүс компаниуд хөнгөлөлттэй зээл, бүтээгдэхүүний зөвшөөрөл олж авах замаар “амь зуух” болсон нь үйлдвэрлэлийг сайжруулахын төлөө явсан хэсгийн урам зоригийг мохоов. Хаа сайгүй муужруулж эмчлэх бодлогыг муужруулаад эмчилсэнгүй гэж шүүмжлэх болж улстөр тогтворгүй байдал нүүрлэв.

Тогтворжуулалтыг дагаж улсын үйлдвэрүүдийг хувьчлах кампани өрнөсөн нь муужруулан эмчлэхтэй харьцуулахад ядаж эхний үед олон түмний дэмжлэг хүлээсэн. Учир нь улсын үйлдвэрийн газруудыг хувьчлах нь төрийн ачааллыг хөнгөлж, зах зээлд өрсөлдөөнийг нээж, иргэд өмчлөх эрхтэй болно гэдгийг олонхи нь гадарлаж байв. Оросын иргэн бүр (10000 рублийн тэр үеийн ханшаар) ваучер хүлээн авч худалдан авах, борлуулах эрхтэй болсон ч тэд голдуу хувьчлагдсан үйлдвэрийн газруудын хувьцааг авахад зарцуулсан байна. 1994 он гэхэд нийт тараасан 148 сая ваучераас 140 сая нь хөрөнгийн бирж дээр арилжаалагдсан байжээ. 40 сая иргэн хувьцаа эзэмшигчид болсон. Гэвч компаниуд хувьцааны ашиг ч өгсөнгүй, хамтын зөвлөлийн хуралд ч оролцуулсангүй. Ийм нөхцөлд хувьцаа үнэ цэнээ алдав. Хувьчлалын дараагийн шатанд улсын үйлдвэрийн газруудын үлдсэн хувьцааг дуудлагаар бэлэн мөнгөөр худалджээ. Энэ нь олигархи хэмээн нэрлэгдсэн цөөн хэдэн хүн банктай хавсарч оросын хамгийн орлоготой салбар- газрын тос, байгалийн хий, металлургын компаниудын хувьцааны багцыг хянах болжээ. Олон хүн сайхь олигархийг луйварчид гэж үзэж байв. Тэд өөрсдийн асар их баялгаараа дамжуулан улстөрийн нөлөөгөө бэхжүүлжээ.

Цаасан дээр бол хувьчлал их амжилттай болжээ гэхээр байв. 1996 он гэхэд хувьчлагдсан үйлдвэрүүд аж үйлдвэрийн бүтээгдэхүүний 90 хувийг үйлдвэрлэж, том, дунд зэргийн үйлдвэрийн газруудын гуравны хоёр хувь орчим нь хувьчлагдсан тоо гарчээ. Гэвч хэрэг дээрээ өмчлөх эрхийн шилжилтийн дүн тийм ч хөөрч баярлахаар байсангүй. Улсын өмчит үйлдвэрийн газрууд хуучин боссууд буюу номенклатурын гишүүдийн гарт очиж тэд үйлдвэрийн эзэд болов. Иймд үйлдвэрүүдийн менежмент огт өөрчлөгдсөнгүй. Үүний дээр хувьчлагдсан нэртэй олон үйлдвэрийн газар улсаар тэтгүүлдэг “зангаасаа” салж чадаагүй байжээ. Хувьчлалын кампанийн үеэр гэмт бүлэглэлүүд сүрдүүлэг, хүчирхийллийн замаар улсын үйлдвэрүүдийг хяналтдаа авч байсныг дурдах хэрэгтэй. Бэлэн мөнгө, үл хөдлөх хөрөнгийг тэрбумаар нь гадагш гаргаж, төр засгийн ажилтнуудын авилгал амьдралын өдөр тутмын хэм хэмжээ болоход хүрчээ.

Засгийн газар хөрөнгө оруулагчдыг дэмжих чадваргүй байв. Банкууд хувийн хадгаламжийг оросын компаниудад хөрөнгө оруулалт болгож дайчлах талаар олигтой хөдөлсөнгүй. Бэлэн мөнгөний дутагдлаас болж үйлдвэрийн газрууд цалингаа тавьж, татвараа төлж дийлэхгүй, өөр хоорондоо бартерын худалдаа хийх болжээ. Хувьчлал хэрэг дээрээ зах зээлийн эдийн засгийн институциональ бүтэц үүсэхээс өмнө явж өнгөрсөн байна. Зах зээлийн эдийн засгийн хууль эрх зүйн үндэс дөнгөж аажмаар бий

болж байх зуур эдийн засгийн ихээхэн хэсэг нь аль хэдийнээ хувьчлагдсан байжээ. Ийнхүү яаруу сандруу явуулсан хувьчлалын үр дагавар болж гэмт хэрэг, авилгал газар авч улстөр-бизнесийн мафийн бүлэглэлүүд дураар дургих нөхцөл бүрджээ. Цөөн хэсэг баяжиж, ихэнхи нь ажилгүй, орлогогүй, цалингүй, тэтгэвэргүйгээс амьжиргаа нь нэн хүнд байдалд орж хүн амын ихээхэн хэсэг Зөвлөлтийн үеэс хамаагүй ядуу зүдүү болжээ. 2004 он гэхэд хүн амын 20 хувь буюу 30 сая хүн ядуурчээ. Ажилгүйдэл 8 хувьд хүрсэн нь Зөвлөлтийн үед бараг бүгдээрээ хөдөлмөр эрхэлж байсан орны хувьд өндөр үзүүлэлт юм. Нийгмийн тэгш бус байдал улам нэмэгдсэн. Хүн амын эрүүл мэнд ноцтой доройтсон. 2003 онд Оросын Анагаах ухааны Академи хөдөлмөрийн насны эрэгтэйчүүдийн нас баралт 10 жилд 80 хувиар өссөнийг мэдээлсэн байна. Эрэгтэйчүүдийн дундаж наслалт 58, эмэгтэйчүүдийнх 72 байгааг эрэгтэйчүүдийн дунд архи, тамхины хэрэглээ өндөр гэдгээр тайлбарлажээ. Иймээс хүн ам зүйн хямрал үндэсний аюулгүй байдалд заналхийлэх төвшинд хүрснийг улстөрчид хүлээн зөвшөөрсөн байна.

Орост 1999 оноос мэдрэгдсэн эдийн засгийн сэргэлт эдийн засгийн бүтцийн реформтой холбоогүй байв. Харин аж үйлдвэрийн зарим салбар эрч хүчээ авч эхэлсэн нь үүнд голлон нөлөөлжээ. Газрын тосны үйлдвэрлэл хөрөнгө оруулалт, бүтээгдэхүүнээ огцом нэмэгдүүлээд зогсоогүй хөдөө аж ахуй, хүнсний салбарт хөрөнгө оруулж эдгээр салбаруудад сэргэлт ажиглагдав. Эдийн засгийн гүнзгий хямралын нөхцөлд бага ч атугай бэлэн мөнгөний урсгал олон талын ашигтай нөлөө үзүүлж, юуны өмнө үйлдвэрийн газрууд цалин, татвараа төлөх боломж нээгджээ. Татвар засгийн газарт цалин, тэтгэврээ тавихад тус дөхөм болж, үүний үр дүнд үйлдвэрийн газрууд үйлдвэрлэлээ нэмэгдүүлэх хэрэгцээ аажмаар өсч эхэлжээ. Энэ хандлага амьжиргаанд нөлөөлж 1998 оны санхүүгийн хямралаас хойш анх удаа ажилгүйдэл буурч, ядуучуудын тоо гуравны нэгээр багасчээ.

Ерөнхийлөгч Путин эдийн засгийн нааштай өөрчлөлтөд сэтгэл хангалуун байгаагаа илэрхийлсэн ч энэ нь тогтвортой, тэнцвэртэй хөгжилд хүрэхэд хангалтгүй байгааг анхааруулсан. Тэрбээр 10 жилд ҮНБ-ийг 2 дахин нэмэгдүүлэхийг уриалсан нь жил бүрийн эдийн засгийн дундаж өсөлтийг 7 хувь байлгахад төлөвлөжээ. Энэ зорилт руу алхам алхмаар дөхөж Оросын эдийн засаг олон улсын хэмжээнд 22-р байрнаас 11-д ахиж чаджээ. 2007 он гэхэд Оросын эдийн засаг 90-ээд оны уналтыг давж гарч чадсан байна. Нэг хүнд ногдох ҮНБ 2009 онд 14919 долларт хүрч оросууд дэлхийн 38 дахь баян улс болжээ. Энэ үед аж үйлдвэр 75, хөрөнгө оруулалт 125 хувиар өсч хөдөө аж ахуй, барилгын салбаруудын үйлдвэрлэл нэмэгдсэн байна. Нийгмийн хүрээнд ч зарим нааштай өөрчлөлтүүд гарчээ. Бодит орлого 2 дахин нэмэгдэж, сарын дундаж цалин 80-аас 640 долларт хүрсэн. Дунд анги 8 саяас 55 сая болж, ядуучууд 2000 онд 30 хувь байсан бол 2008 онд 14 хувь болж буурчээ.

Гэвч Орост эдийн засаг өсч байгаа ч ханш уналт давтагдаж, эдийн засаг нь түүхий эдэд тулгуурласан шинжтэй хэвээр ажээ. Шатахуун, эрчим хүчний салбаруудын гаалийн хураамж, татвар нь холбооны төсвийн орлогын бараг тэн хагасыг бүрдүүлж байна. Экспортын ихээхэн хэсгийг түүхий эд, бордоо эзэлж байна. Баян, ядуугийн хоорондын зай улам холдсоор байна. 2000-2007 онд баячуудын орлого ядуучуудынхаас 14 дахин их байснаа 17 дахин өсчээ. 2008-2009 оны санхүүгийн хямрал оросын эдийн засгийн өсөлтөд бас нөлөөлөв. Газрын тосны үнэ баррель нь \$140 –оос 40 доллар болж, аж үйлдвэрийн бүтээгдэхүүн 16 хувиар, хөрөнгө оруулалт 15 хувиар тус тус буурсан үзүүлэлт гарчээ.

Гэвч 2010 оны эхээр эдийн засаг 7,5 хувиар өссөн нь дахин сэргэлт эхэлснийг харуулсан. Аж үйлдвэрийн бүтээгдэхүүний өсөлт дэлхийн хамгийн өндөр өсөлтүүдийн нэг болж, тэрбумтнуудын тоо хурдан нэмэгдэж, Москва олон тэрбумтантай хүн амаараа Нью-Йоркын өмнө гишгэх болжээ. 16 жилийн турш хэлэлцээр хийсний эцэст Орос Дэлхийн Худалдааны байгууллагын гишүүн болов. 2012 оны эхээр ханш уналтыг хамгийн бага 4,2- 3,7 хувь төвшинд барьж чадлаа.

Оросын эдийн засаг эрчимтэй хөгжих босгон дээр тулж ирээд байна гэж болох юм. Олон улсын Валютын сангийн тооцсоноор Оросын ҮНБ (нэрлэсэн) 2013 онд 168 хувиар өсч, 3,462,998 сая долларт хүрч Европын хоёрдахь том эдийн засаг (ҮНБ-хач) болохоор байна. Аж үйлдвэрийн гол салбарууд сэргэж, микроэлектроник, сансар, иргэний агаарын болон батлан хамгаалах салбарын үйлдвэрүүд хурдтай хөгжиж байна. Орос компьютерын программ хангамжийн үйлдвэрлэлээр Хятад, Энэтхэгийн дараа дэлхийд гуравт орж байна. Нисэх онгоцны үйлдвэр оросын аж үйлдвэрийн чухал салбаруудын нэг бөгөөд олон улсад өрсөлддөг байлдааны сөнөөгч онгоцуудаараа (МиГ-29, СУ-30) алдартай. Боинг, Аэробустай өрсөлдөх “Сухой Суперджет 100” шинэ төслүүдийг хэрэгжүүлж эхэлжээ. Энэ хүрээнд 2009 онд 95 шинэ онгоц, 141 нисдэг тэрэг үйлдвэрлэж нийлүүлсэн байна. Оросын батлан хамгаалах үйлдвэрлэлийн салбарт 3 сая орчим хүн ажиллаж бүх аж үйлдвэрийн бүтээгдэхүүний 20 хувь энэ салбарт оногддог. Орос Америкийн дараа дэлхийн хоёрдахь том зэвсэг экспортлогч орон. Зөвхөн агаараас хамгаалах систем үйлдвэрлэдэг Алмаз-Антей компанийн жилийн орлого 4 тэрбум долларт хүрдэг ажээ. Дэлхийн хамгийн томд тооцогдох оросын сансрын аж үйлдвэрийг 100 компани бүрдүүлж 250 мянган хүн тус салбарт ажилладаг байна. Цөмийн эрчим хүчний үйлдвэрийн компаниуд бэхжиж Энэтхэг, Хятадад үйлдвэрүүд худалдаж, саяхан Японы Тошибатай энэ чиглэлээр хамтран ажиллахаар гарын үсэг зуржээ. Хойд мөсөн далайн цаг агаар дулаарч байгаа үед энэ бүс нутгийн газрын тос, байгалийн хийн асар их нөөцийг алсдаа ашиглахаар төлөвлөж байгаагийн тэмдэг болгож 2007.8.2-нд Оросын хайгуулчид Арктикт далайн ёроолд Оросын далбааг хатгажээ.

Ийнхүү Оросын эдийн засгийн шилжилтийн уруудалт, өгсөлттэй зэрэгцэн улстөрийн шилжилтийн үйл явц нэгэн адил давшилт, ухралт хослуулан бартаат замыг туулж байна. Өмнөх үеийн эдийн засгийн тогтолцооны өв нь төвлөрсөн төлөвлөгөөт эдийн засаг байсан бол улстөрийн өв нь нэг намын систем, “намжсан” төр юм. Оросын ХХ зууны улстөрийн түүх бүхэлдээ коммунист оросын түүх бөгөөд Ленины үед “цэргийн коммунизм”, НЭП, Сталины” нэг хүнийг тахин шүтэх ёс”, Хрущевын “дулаарал”, Брежневийн “зогсонги байдал”, Горбачевын “перестройка”, Елцины “СССР-ын задрал” гэсэн онцлог үеүдээс бүрддэг гэж болох билээ. 1920-иод онд Сталин намын “ерөнхий шугам”-аас гажсан нэрийдлээр өөрийн өрсөлдөгчдийг тухайлбал, зүүнтний Троцкий, баруутны Бухарин, төвийн Зиновьев нарыг замаасаа “цэвэрлэж”, бүх эрх мэдлийг гартаа атгасан юм. Сталин Орос орныг аж үйлдвэржүүлж, хамтралжуулж, таван жилийн төлөвлөгөө нэвтрүүлж, Эх орны дайнд ялалт байгуулж чадсан. Гэвч энэ бүхний цаана улстөрийн тоталитар дэглэмийн хатуу чанга хяналт, хэлмэгдүүлэлт (“гулаг”) далдлагдаж байв.

1954 онд коммунист намын “генсек” (ерөнхий нарийн бичгийн дарга) болсон Хрущев Сталины үеийн нэг хүнийг тахин шүтэх ёсыг социализмын “гажуудал” хэмээн шүүмжилж, хэлмэгдүүллийн хор уршигийг илчилж, Хүйтэн дайны дэлхийд хийгээд зөвлөлтийн тоталитар дэглэмд дулаан уур амьсгалыг оруулж иржээ. Гэвч түүний явуулсан хэд хэдэн хувьсгалт кампаниуд төдийлөн амжилт олоогүй бөлгөө.

1964-1982 онуудад “генсек” Брежнев зөвлөлт нийгэмд бүх зүйл сайн сайхан байгаа мэтээр дүрслэхийг оролдож тэрс үзэлтнүүд, дэглэмийг шүүмжлэгчдийг баривчилж, улам бүр цэцэглэж буй авилгал, хар захыг хараагүй дүр үзүүлж байлаа. Нам, төрийн албан тушаалтнуудын бүрэлдэхүүнийг шинэчлэх ажил зогссон. Төлөвлөгөөт систем олон түмний идэвхийг дайчлахаа больж эдийн засаг уруудаж эхэлжээ. Гадаад бодлогодоо зөвлөлтийн загварыг сонирхдог Гуравдахь ертөнцийн зүсэн бүрийн дэглэмүүдийг дэмжиж байв. 1982-1985 оны хооронд ЗХУКН-ын “генсек”-үүд Брежнев, Андропов, Черненко нар ойр ойрхон нас барав.

ЗХУКН-ын Ерөнхий нарийн бичгийн даргын албыг 54 настай Михаил Горбачев хүлээн авав. Тэрбээр зөвлөлтийн эдийн засгийг зогсонги байдалд оруулсан гол буруутан бол хээл хахуульд идэгдсэн хүнд сурталт бюрократууд гэж үзэж, эхлээд тэднээс ангижрах арга замыг сүвэгчилсэн байна. Энэ ажлыг Төв Хорооноос эхэлж, үүнээс уламжлан “перестройка” бодлогоо зарласан юм. Өөрчлөн байгуулалт нь гласность (ил тод байдал), ардчиллах үйл явц, гадаад бодлогын шинэ сэтгэлгээ гэсэн гурван хэсгээс бүрдэж байлаа. Ил тод байдал хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр зөвлөлтийн өнгөрсөн, одоог чөлөөтэй шүүмжлэх үүд хаалгыг нээжээ. Ардчиллах үйл явц нь Горбачевын зарласан 2250 суудалтай ЗСБНХУ-ын Дээд Зөвлөлийг шинээр бүрдүүлэх 1989 оны олон мандаттай сонгуулиар илэрч байв. Шинэ сэтгэлгээ нь капиталист Өрнөдтэй сөргөлдөхийг багасгах, Гуравдагч ертөнцийн дэглэмүүдийг ивээх, коммунист эвслийн орнуудыг “захирах”-ыг зогсоох бодлогод тусгалаа олсон. Гэвч өөрчлөн байгуулалт түүнийг санаачлагчийн төсөөлснөөс тэс өөр үр дүнд гэнэт хүргэсэн юм. Ил тод байдал социалист үзэл санаанд зөвлөлтийн хүмүүсийн итгэх итгэлийг бэхжүүлэхийн оронд коммунизмын түүхийг эмгэнэл болгож хувиргасан, ардчилал нь брежневийн үеийн “ялзарсан” бюрократуудыг зайлуулахын оронд Ленины “мэргэжлийн хувьсгалчдын нам”-ыг сүйрүүлсэн, шинэ сэтгэлгээ ЗСБНХУ-ыг капитализмтай үр ашигтай өрсөлддөг болгохын оронд Зөвлөлт гүрнийг тараахад хүргэжээ. 1990 –ээд онд намын хяналт салхинд хийсэх мэт алга болсон нь эдийн засгийн хямрал, үндсэрхэг үзлийн сэргэлтэд хүчтэй нөлөөлсөн нь бодитой юм. Үйлдвэрлэгчид төлөвлөгөөний байгууллагын тушаалыг сонсохоо болив. Түүхий эд, бараа таваар зальт аргаар олж хав дарсан нэгэн тэдгээрийг хар зах дээр наймаалахад намын захиргаадальт үгүй болсон учир ямар ч шийтгэл хүлээхгүй болжээ. Үйлдвэрийн газруудын хөрөнгийг идэж завших нь хай сайгүй болж, хахуульд автсан намын албан тушаалтнууд үнэт түүхий эд, эрдэс баялгийг гадагш валютаар зарж, Швейцарын банкинд мөнгөө хийдэг болов. Дэлгүүрийн лангуунаас бүх бараа алга болжээ. Энэ үед марксизм-ленинизмыг шүүмжлэх замаар үндсэрхэг үзэлтнүүд идэвхжиж бүгд найрамдах улсууд илүү бие даасан байдлыг шаардах боллоо. Дээд Зөвлөлийн сонгууль үндэсний асуудлыг улам хурцатгав. ЗХУ задрах ноцтой аюул нүүрлэв.

Энэ үед Елцин Оросын үндэсний тусгаар тогтнолын төлөө хөдөлгөөн өрнүүлж эхэлжээ. Тэрбээр 1987 онд Улстөрийн Товчооны гишүүдтэй санал зөрөлдснөөс УТТ-оос огцорч Барилгын орлогч сайд болж албан тушаал буужээ. 1989 оны Ардын депутатуудын Их хурлын сонгууль Елцинд улстөрд дахин гарч ирэх бололцоог нээж өгсөн байна. Елцин ардчилал, зах зээлийн уриан дор мөрийн хөтөлбөрөө дэвшүүлж Москвагийн тойргийн сонгогчдын 90 хувийн санал авчээ. 1991 оны 6 –р сард Елцин ОХУ-ын ардчилсан сонгуулиар сонгогдсон анхны ерөнхийлөгч болов. Бүгд найрамдах улсууд ЗХУ-ын бүрэлдэхүүнээс гарч болзошгүй нөхцөл бүрдсэн, Елцины хүчтэй сөрөг хүч гарч ирсэн үед Горбачев дэглэмийг бүхэлд нь авч үлдэхийг чармайж байлаа. Гэвч яг энэ цаг мөчид дээд тушаалын хуучинсаг үзэлтнүүд Горбачевыг гэрийн хорионд оруулж төрийн эргэлт хийхийг оролдов. Елцин улстөрийн энэ боломжийг алдалгүй “Цагаан байшин”-гийн өмнө төрийн эргэлтийг эсэргүүцэн жагссан олон мянган

москвачуудын цуглаан дээр хүрэлцэн очиж хуйвалдааныг эрс няцааж байгаагаа мэдэгдсэн нь түүнийг Оросын шинэ лидер болоход ихээхэн түлхэц өгсөн гэдэг. Төрийн эргэлт амжилтгүй болж, Елцин Балтийн улсуудын тусгаар тогтнолыг хүлээн зөвшөөрч, ЗХУКН-ыг хоригложээ. Горбачевыг 8-р сард Москвад эргэж ирэхэд коммунист намыг хамгаалаад нэмэргүй нь нэгэнт тодорхой болсон байлаа. 12-р сард Орос, Украин, Белорусын удирдагчид СССР-ын оронд шинэ Тусгаар Улсуудын холбоо байгуулснаа зарлав. 1991.12.26-нд Горбачев Зөвлөлт улсын 75 жилийн түүхэнд цэг тавьж ЗХУ-ын удирдагчаас огцорлоо.

Елцин ЗСБНХУ-ыг хадгалж үлдэхийг санаархсан Горбачевын талынхны эсрэг тэмцэхдээ 1990 онд байгуулагдсан Ардын депутатуудын Их хурлын дэмжлэгт түшиглэж байв. Тус их хурал Орост бий болсон онцгой нөхцөл байдалтай холбогдуулж Елцинд жилийн хугацаатай “онц”эрх” олгожээ. Энэ эрхээ тэрбээр юуны өмнө “шок терапи” бодлогоо хэрэгжүүлэхдээ ашигласан юм. Гэвч нийгэмд дургүйцэл хүчтэй болж улмаар Их хурлын депутатуудын ихэнхийг Елцины эсрэг эргүүлэв. Энэ үеэс “Үндсэн хуулийнхямрал” гэж нэрлэгдсэн үйл явц эхэлсэн байна. Елцин, Их хурал хоорондын зөрчил өдрөөс өдөрт хурцдаж 1993 оны зуны турш бие даасан “хоёр засаглал” бий болж эсрэг тэсрэг хууль, зарлигууд гаргав. Москва дахь засаглалын замбараагүй байдлыг далимдуулан Холбооны субъектууд илүү их өөртөө засах эрх шаардах болж, урьдын ЗХУ –ын адил задрах аюул тулгарах нөхцөл байдал үүссэн. Энэ бүхнийг тооцон үзээд Елцин Их хурлыг тараах шийдвэр гаргав. Их хурал Елцины засаглалыг хүчингүйд тооцож, Оросын шинэ удирдагчаар Руцкойг зарлажээ. Их хурлыг дэмжигч талынхан төв телевиз, хотын даргын байрыг эзлэв. Елцин цэрэг зэвсгийн хүчээр үймээн самууныг дарж, мөргөлдөөнд 150 гаруй хүн амь үрэгдсэн байна.

Их хурал тарсан нь Елцинд шинэ Үндсэн хууль баталж хэрэгжүүлэх боломж олгожээ. Оросын Үндсэн хууль бусад ардчилсан хуулиудын нэг адил төрийн эрх мэдлийг гурван салаа мөчирт хуваарилсан, 2 танхимт парламенттай, гэхдээ ерөнхийлөгчд илүү эрх мэдэл өгсөн байлаа. 1993 онд Төрийн Думын анхны сонгууль болж, түүний дүн оросууд өмнөх 2 жилийн муужруулан эмчлэх эдийн засгийн шинэтгэлээс залхсныг нотлов. Засгаас илт дэмжсэн боловч Гайдарын (эдийн засгийн шинэтгэлийг гардан хэрэгжүүлэгч) нам дөнгөж 15 хувийн санал авч өрнөдийн загварыг эсэргүүцдэг Жириновскийн Либерал ардчилсан нам 23 хувь, Зюганов толгойлсон Оросын коммунист нам 12 хувийн санал авч, үлдсэн санал 5 хувийн босго арайхийж давсан Яблоко мэтийн жижиг намуудад хуваагджээ.

Шинэ сонгууль, Үндсэн хуулийн аль аль нь эдийн засгийн хямралыг шийдвэрлэж чадаагүй ч Үндсэн хууль Москва болон холбооны бусад бүс нутгийн засгийн газруудын хооронд зарим нааштай харилцааг бий болгоход нөлөөлсөн. Елцин 50 бүс нутгуудын амбан захирагч нартай хоёр талын гэрээ байгуулсны дотор газрын тосоор баян Татарстан, алмаз олборлогч Саха багтаж байв. Чеченийн босогчдыг дарахаар цэрэг илгээж, уг дайны хөлд олон мянган жирийн иргэд ам үрэгдэв.

Эдийн засаг, иргэдийн амьжиргаа уруудсаар байсан үед 1995 онд 43 нам оролцсон парламентын сонгууль болж сонгогчид дахин либерал бус хүчнүүдэд саналаа өгчээ. Дараа жил Зөвлөлтийн дараахь Оросын ерөнхийлөгчийн анхны сонгууль зарлагдахад санал асуулгаар Елциныг дөнгөж 6 хувь, Зюгановыг 25 хувь дэмжихээр дүн гарч байв.

Елцин хэдийгээр эрүүл мэнд нь тааруу байсан ч сонгуулийн сурталчилгааг эрчимтэй эхэлж, цалин тэтгэврийг тавьж, орон даяар энд тэндгүй явж олон хүнтэй

уулзаж рок бүжиг хүртэл хийж үзүүлэв. Елцинг ОУВ сан, мөн олигархууд санхүүжүүлээ. Хэрэв коммунист Зюганов гарвал хувьчлагдсан компаниудыг дахин улсын болгохоос тэд эмээж байв. Сонгуулийн эхний шатанд Елцин 35, Зюганов 32 хувийн санал авав. Сонгогчид хоёр өрсөлдөгчөөс дараагийн шатанд сонголт хийх хэрэгтэй болсон. Олигархууд сонгууль бол эрх чөлөө, тоталитаризм хоёроос нэгийг нь сонгох шийдвэр байх болно хэмээн хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр тасралтгүй сурталчилгаа явуулж байсан бол Зюганов Өрнөдийг шүүмжилж, Елцин Орос орныг сүйрүүлснийг буруутгаж, СССР-ийг дахин сэргээхийг уриалав. Сонгуулийн дүн гарч саналын 54:40 харьцаатай Елцин ялав.

Тэрбээр хэдийгээр сонгуульд ялсан ч хүчирхэг сөрөг хүчин түүний дэглэмийг үргэлжлүүлэн эсэргүүцээр байлаа. Зюгановын нам муужруулж эмчлэх бодлогоор оросын ард түмний эсрэг “геноцид” хийсэн, Чечений дайн үндсэн хууль зөрчсөн үндэслэлээр Елцины эсрэг импичмент зарласан нь ерөнхийлөгч ба парламентын хооронд ноцтой зөрчил үүсгэв. Елцин зах зээлийн шинэтгэлдээ шинэ эрч хүч өгөхийн тулд засгийн газрын тэргүүнийг 18 сарын дотор 4 удаа солив. Хамгийн сүүлд 46 настай Владимир Путиныг ерөнхий сайдаар томилж Елцин түүнийг өөрийн “залгамжлагч”-аар зарлан 2000 оны ерөнхийлөгчийн сонгуульд дэмжихийг уриалав. Ийнхүү Оросын төрийн өндөрлөгт Путин-Медведевын үе эхлэв.

Путин ерөнхий сайдын албыг хүлээн авах агшинд Оросын нутагт террорист халдлагууд тасрахгүй байв. Путин үүнд Чеченийн босогчдыг буруутгаж “дээрэмчдийг” бүрмөсөн устгахыг амлаж Чеченийн хоёрдахь дайныг эхлүүлэв. Оросын цэргүүд 2000 оны 2-р сард нийслэл Грозныйг эзлэн авснаар урьдын адил олон мянган хүн амийг авч одсон дайн дуусчээ. Энэ дайн Путиныг байр сууриа бэхжүүлэхэд нааштай нөлөөлжээ.

Кремлийн стратегичид Путины ерөнхийлөгчийн сонгуульд улстөрийн гол “унаа”-г эртнээс сойж, эхний ээлжинд парламентын сонгуульд орон даяар төрийн албан хаагчдыг нэгтгэж оролцуулах зорилгоор “Эв нэгдэл” (хожим Нэгдсэн Орос нам болсон) хөдөлгөөнийг үүсгэв. Думын сонгуульд Путины төлөө “Эв нэгдэл” 23 хувийн санал авч чадсан нь түүнийг сонгогчид дэмжиж байгааг харуулав. Олны түмний дунд Путин, түүний бодлогын нэр хүнд аажмаар дээшилж байсан нь улстөрийг амар тайван орхих итгэлийг Елцинд төрүүлж, тэрбээр 1999 онд шинэ жилийн босгон дээр ерөнхийлөгчийн албан тушаалаа хугацаанаас өмнө хүлээлгэн өгч байгаагаа зарласан нь гэнэтийн үйл явдал болсон билээ. 2000.3.26-нд товлогдсон Оросын ерөнхийлөгчийн сонгууль хүртэл Путин Ерөнхийлөгчийн үүрэг гүйцэтгэхээр боллоо. Ерөнхийлөгчийн сонгуульд 11 нэр дэвшигч өрсөлдөж Путин 53,4 хувийн саналаар ялалт байгуулжээ. Путины бодлого, үйл ажил нь улс орныг хөгжүүлэх, нийгмийн өмнө тулгарсан асуудлуудыг шийдвэрлэж чадна гэсэн хүмүүсийн итгэлийг сэргээсэн юм. Засгийн эрхэнд ирснээс хойш түүний рейтинг байнга 70-80 хувьтай байсан нь үүнийг нотолно. 2004 оны сонгуулийн дараа явуулсан үндэсний хэмжээний судалгаагаар эрх мэдлийг Путины гарт өгөх нь Орост хэрэгтэй гэдгийг 68 хувь нь зөвшөөрчээ. Иймээс Путин Оросын улстөр-эдийн засгийн шилжилтийн эгзэгтэй үед ерөнхийлөгчийн эрх мэдлийг чадамгай ашигласан гэж хэлэх үндэстэй юм.

Оросын улстөрийн шинэ тогтолцоо хэдийгээр ерөнхийлөгч, парламентын засаглалын элементүүдийг хослуулсан байдаг ч Ерөнхийлөгчид илүү өргөн эрх мэдэл өгсөн байна. Ерөнхийлөгчийг бүх нийтийн сонгуулиар 4 жилийн хугацаатай сонгоно (бүрэн эрхийн хугацаа – 2 удаа). Үндсэн хуульд хэдийгээр ерөнхийлөгчийг гүйцэтгэх засаглалын тэргүүн гэж заагаагүй боловч хэрэг дээрээ ерөнхий сайд, засгийн газрын гишүүдийг томилохоос гадна *хуулийн хүчинтэй ерөнхийлөгчийн зарлиг* гаргах эрхтэй.

Ерөнхий сайдын толгойлсон засгийн газар юуны өмнө эдийн засаг, нийгмийн бодлогыг хариуцна. Ерөнхийлөгч сайдууд, “хүчний яамд”-ыг шууд хянаж байдаг. Ерөнхийлөгчийн алба гадаад, дотоод хүрээнд ерөнхий бодлогыг тодорхойлж, засгийн газар түүнийг хэрэгжүүлэх санал, заавар журмыг боловсруулна. Практик дээр засгийн газар парламентын гэхээсээ *ерөнхийлөгчийн өмнө* хариуцлага хүлээнэ. Засгийн газрын гол түшиг тулгуур нь парламент дахь нам, эвсэл гэхээсээ ерөнхийлөгч байдаг ажээ. Гэхдээ парламент нь гүйцэтгэх засаглалын тухайд зарим эрх эдэлнэ. Аливаа хуулийн төслийг хууль болгоход түүний зөвшөөрөл хэрэгтэй. Төрийн Дум ерөнхийлөгчийн санал болгосон Ерөнхий сайдыг батална. Хэрэв Дум номинацийг батлахаас 3 удаа татгалзвал Ерөнхийлөгч Думыг тарааж шинэ сонгууль зарлах ёстой. Мөн Дум засгийн газарт итгэл эс үзүүлж болно. Хэрэв итгэл эс үзүүлэх санал 2 удаа давтагдвал ерөнхийлөгч Думыг тараана, эсвэл Засгийн газрыг огцруулна. Үүнээс гадна ерөнхийлөгч “төрийн тэргүүн”, “үндсэн хуулийн баталгаа”, “зэвсэгт хүчний ерөнхий командлагч” зэрэг олон эрх эдэлж, ерөнхийлөгчийн том засаг захиргааг удирдана. Энэ алба холбооны засгийн газрыг хянаж, бүс нутгийн засгийн газруудыг “анхааралтай ажиглаж” байдаг. Мөн засаг захиргаа, парламент, шүүх, том бизнес, хэвлэл мэдээлэл, улстөрийн намууд, сонирхлын бүлгүүдтэй холбоо харилцаа барьж байдаг. Ерөнхийлөгч олон зөвлөл, комиссыг толгойлж хянана. Тухайлбал, Үндэсний Аюулгүй байдлын зөвлөлийг даргална. Түүнчлэн бүс нутгуудын захирагчдаас бүрддэг Төрийн зөвлөл ерөнхийлөгчийн чухал байгууллага юм.

Оросын Засгийн газрын бүтэц парламент дахь намуудын бүрэлдэхүүнээс шууд хамаардаггүй. Бодит байдал дээр Дум дахь намуудын хүчний хуваарилалт, засгийн газрын улстөрийн тэнцвэр хоёрын хоорондын харилцаа их сул гэсэн үг. Засгийн газрын бараг бүх гишүүд намын улстөрчид гэхээсээ аж ахуй, захиргааны удирдах хүмүүс байх нь олонтаа. Эл институци ерөнхийдөө намын засгийн газар биш, харин гол төлөв хувийн үнэнч байдал, мэргэжил, мэдлэг, ур чадвар, гол фракцуудын хүчний харьцаа зэргийг тооцсон ерөнхийлөгчийн “бүтээл” байдаг. 2004 оны төрийн захиргааны шинэтгэлийн дараа Кабинет 15 яам, 3 улсын хорооноос бүрдэх болсон. Тэдгээр нь цаанаа хэдэн арван хороо, агентлагуудыг хянах үүрэгтэй. Энэ шинэтгэлийн зорилго нь олон сайдын оронд өргөн чиг үүрэг бүхий цөөн тооны сайдтай бүтэц бий болгоход чиглэгдсэн ажээ.

Оросын парламент буюу Холбооны хурал нь хоёр танхимаас бүрдэнэ. Доод танхим- Төрийн Дум мажоритари ба пропорционал системийг хослуулдаг. Дээд танхим-Холбооны Зөвлөл холбооны 89 субъектыг тэгш төлөөлдөг. Төрийн Думд намын фракцууд үүрэгтэй байдаг бол Холбооны зөвлөл намын бүлгүүд байгуулахаас зайлсхийнэ.

Холбооны Зөвлөлийн мэдлийн бодлогын зэрэглэлтэй зарим асуудлаас бусад хууль тогтоомж Думээс эх үүсвэртэй байна. Төрийн Думыг “нэвтэрсэн” төслийг Холбооны зөвлөлд хянуулахаар өргөн барина. Холбооны зөвлөл эсвэл батална, эсвэл татгалзана. Хэрэв татгалзвал саналын зөрүүг арилгахаар хоёр танхимын төлөөлөгчдөөс бүрдсэн хэлэлцэх комисс байгуулахыг уриална. Хэрэв Дум дээд танхимын өөрчлөлтийг хүлээн авахаас татгалзвал Холбооны зөвлөлийн гуравны хоёрын саналаар хүчингүй болгож хуулийг шууд ерөнхийлөгчд илгээнэ. Хууль парламентаар баталагдвал ерөнхийлөгч гарын үсэг зурна. Хэрэв гарын үсэг зурахаас татгалзвал Думд эргүүлж явуулна. Дум ерөнхийлөгчийн нэмэлт засварыг ердийн олонхоор батална, эсвэл ерөнхийлөгчийн хоригийг гуравны хоёрын саналаар хүчингүй болгоно. Дараа нь Холбооны зөвлөл ерөнхийлөгчийн нэмэлт засварыг хүлээж авсан бол ердийн олонхоор баталж, хүлээж аваагүй бол гуравны хоёрын саналаар хүчингүй болгоно. Дум цөөн

тохиолдолд ерөнхийлөгчийн хоригийг хүчингүй болгодог. Харин Холбооны зөвлөлийн татгалзсан заалтуудыг хүчингүй болгох нь байнга давтагддаг.

Думын 450 суудлын 225 нь нэг мандаттай тойргоос (SMD) харьцангуй олонхийн (ФРТР) саналаар, 225 нь намын нэрсийн жагсаалтаар (PR) сонгогдоно. 5 хувийн санал авсан нам Думд суудал авах боломжтой болно. 2004 онд ерөнхийлөгч Путин сонгуулийн реформ хийж нэг мандаттай тойргуудын оронд бүх 450 депутатыг намын жагсаалтаар сонгодог болжээ. Депутатууд намын фракцад нэгдэж болно, эсвэл өөрсдийн бүлгийг байгуулж болно. Думын фракци, бүлгүүд Байнгын хороодын дарга нарыг сонгох, хэлэлцүүлэгт саналаа хүлээн зөвшөөрүүлэх зэрэг эрхтэй. Фракцын ахлагч нар Думын удирдах байгууллага- Думын зөвлөлд орно. Путины Нэгдсэн Орос нам Думын суудлын гуравны хоёрыг бүрдүүлж, нэг мандаттай тойргоос сонгогдсон депутатуудын 80 хувь нь энэ намын фракцид нэгдэж, Байнгын хороодын бүх дарга нар, Думын зөвлөлийн 11 гишүүний 8 нь Нэгдсэн Орос намаас байжээ. Энэ нам санал хураалтад хатуу сахилга барьж парламентын олонхи ерөнхийлөгчийн төслийг байнга дэмждэг байна. Депутат бүр 29 байнгын хорооны аль нэгд хамаарагдаж, хуулийн төслийг Думд өргөн барихаас өмнө холбогдох Байнгын хороо хэлэлцэж санал зөвлөмж боловсруулна.

Холбооны Зөвлөл холбооны нэгж бүрийн 2 төлөөлөгчөөс бүрдэнэ. Холбооны Зөвлөл хууль батлахаас гадна Дээд шүүх, Үндсэн хуулийн шүүхэд ерөнхийлөгчийн нэр дэвшүүлсэн хүмүүсийг батална. Дайны байдал болон онц байдал зарласан ерөнхийлөгчийн зарлигууд, нутаг дэвсгэрийн нэгжүүдийн хил хязгаарыг өөрчилсөн тухай актуудыг батална. Мөн татвар, төсөв, гааль, санхүүгийн бодлого, гэрээ, дайн зарлахтай холбоотой хууль тогтоомжыг нягталж үзнэ. Хоёр төлөөлөгч 2000 он хүртэл холбооны субъектүүдийн гүйцэтгэх ба хууль тогтоох хурлын тэргүүнүүд байсан бол ерөнхийлөгч Путины өөрчилснөөр Холбооны зөвлөлд байнга суух төлөөлөгчдийг холбооны нэгжийн захирагч, хууль тогтоох хурал нэр дэвшүүлдэг болжээ. Тэд төлөөлөгчдийг хэзээ ч эгүүлэн татаж болно.

Елцины үед ерөнхийлөгч ба парламентын хоорондын харилцаа хурц зөрчилтэй байсан. Думд Елцины бодлогыг эсэргүүцсэн коммунист нам болон бусад хэт зүүний хүчнүүд зонхилж байв. 1999, 2003 оны Думын сонгуулиар Ерөнхийлөгч Путиныг дэмждэг намууд олонхи болсноор түүнд ажиллах таатай нөхцөл бүрдэж, бодлогоо дэмжүүлэхийн тулд Думтэй тохиролцох гэж цаг хүч их зарах шаардлагагүй болсон байна. Ийнхүү Путины үед улстөрийн тогтолцооны эрх мэдлийн харьцаа парламентаас аажмаар ерөнхийлөгчд шилжиж байна гэж болно. Оросын хувьд төв засгийн газар ба бүс нутгуудын хоорондын харилцаа улстөр- үндэсний эмзэг асуудал байсаар ирсэн. Путин ерөнхийлөгч болмогц Чеченийн салан тусгаарлах оролдлогыг таслан зогсоох, Холбооны зөвлөлд реформ хийх, үндэс угсаатны жижиг бүс нутгийг том нутаг дэвсгэрийн нэгжтэй нийлүүлэх, ерөнхийлөгч амбан захирагчдыг томилох, огцруулах эрхтэй байх, “холбооны дүүргүүдэд” (ийм дүүрэг 7 байгаа) ерөнхийлөгчийн тусгай төлөөлөгчийг томилох зэрэг цуврал арга хэмжээнүүдийг авсан байна.

Улстөр-эдийн засгийн өөрчлөлт оросын нийгмийн ашиг сонирхолд хүчтэй нөлөөлөв. Коммунист намын хяналт алга болсноор үй олон албан бус олон нийтийн эвсэл холбоодын давлагаа нийгмийг нөмөрсөн байна. Сталины үеийн хэлмэгдэгсдийг дурсах бүлэг, хаант ёсыг сэргээх хэт үндсэрхэг үзэлтнүүд, бүгд найрамдах улсууд дахь үндэсний хөдөлгөөнүүд гээд зүсэн бүрийн эвсэл холбоод бий болжээ. Төрийн өмчийн ноёрхол задарснаар зах зээлийн эдийн засагтай холбоо бүхий шинэ ашиг сонирхлууд үүссэн бөгөөд төрөөс тэдгээрт улстөрийн талаар нөлөөлөх бололцоо нэгэнт байхгүй

болсон. Янз бүрийн ашиг сонирхлыг төлөөлсөн бүлгүүд сайн дураар байгуулагдаж улстөрийн засаглалд нөлөөлөх, нөөц баялгаас хүртэхийн төлөө өрсөлдөх болов. 2001 он гэхэд Орост 300,000 төрийн бус, ашгийн бус байгууллагууд бүртгүүлсэн бөгөөд тэдгээрээс 70,000 нь идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулдаг ажээ. 2 сая гаруй хүн эдгээр байгууллагуудад идэвхтэн, ажилтнаар ажиллаж хүн амын 12-13 хувь тэдгээрээс ямар нэг хэлбэрээр туслалцаа авсан байна. Ашиг сонирхлын бүлгүүд төртэй янз бүрийн арга, сувгаар харилцаж байна. Зарим байгууллагууд шинэ дэглэмд зохицож төрийн “дотор” орж ажиллахыг эрмэлзэж байхад нөгөө хэсэг нь олон нийтийн анхаарал, дэмжлэгийг татах замаар хууль тогтоох, гүйцэтгэх засаглалд гаднаас нөлөөлөхийг зорьж байна. Оросын сонирхлын бүлгүүдийн зохион байгуулалтын хэв маяг нь корпоратив гэхээсээ плурал шинж зонхилдог ажээ. Сонирхлын бүлгүүд том байгууллагын шүхэр дор орох нь тэр байгууллага түүний өмнөөс дуугарах учраас түүнийг нь төр тухайн ашиг сонирхлын албан ёсны дуу хоолой гэж хүлээн авахаас болгоомжилдог байна.

Намууд ашиг сонирхлыг хэрхэн нэгтгэж, сонгогчдын сонголтыг тодорхойлж, улстөрчдөөс хариуцлага асууж байгаа нь ардчилалд шийдвэрлэх ач холбогдолтой нь тодорхой. Улстөрийн ардчилалд шилжээд багагүй хугацаа өнгөрсөн ч Оросын намын систем олигтой зүгшрээгүй гэж үздэг. Парламентын сонгуулийн өрсөлдөөний үеэр намууд дотор ийш тийш хөрвөх нь ихэсдэг. Улстөрчид сонгуулийн дараа хаяж орхиж явахын тулд л шинэ нам байгуулдаг мэт жишиг тогтжээ. Сонгогчид аль намыг талархах нь багасаж, ямар нэг үзэл суртал гэхээсээ тухайн улстөрчтэй холбоотой байхыг чухалд үздэг болов. Думд депутатууд улстөрийн үйл ажиллагаагаа намын фракцуудтай холбодог боловч тэдгээр намуудын ихэнхи нь нийгэмд бараг хөлгүй байдаг ажээ. Оросын намууд программын зорилтуудаа биелүүлэхийн төлөө дэмжигчдээ дайчлахын оронд “ачийг ачаар хариулах” харилцаанд тулгуурлах нь элбэг байна.

Ардчилсан шинэтгэлийн талынхан ба коммунизмыг хамгаалагчдын хоорондын тэмцэл 90-ээд оны дундуур намын систем бүрэлдэхэд нөлөөлжээ. Зарим нам өөрийгөө ардчилсан хөдөлгөөнтэй адилтгаж байхад нөгөө нь марксист-ленинист үзэл сурталд үнэнч хэвээр үлдсэн. Гэтэл гуравдахь намууд оросын национализмыг тугаа болгосон байх жишээтэй. Энэхүү ардчилсан, коммунист, үндэсний үзлийн гурван хандлага эдүгээ ч оросын улстөрийн намуудын солонгорсон олон өнгө дотор тод ажиглагддаг байна. Дурдсан үед үзэл суртлын халз мөргөлдөөн суларч, түүний оронд албан ёсны хүчтэй ивээн тэтгэгчтэй патронаж намууд байгуулахыг хичээх болжээ. Ийм намыг “засаглагч нам” гэнэ. Төрийн албан хаагчид ч, сонгогчид ч эрх баригчдын ач тусыг хүртэж, тэдний эрх мэдлийг хүлээн зөвшөөрдөг. Сонгогчдын хувьд ийм нам залгамж холбоо, тогтвортой байдлын дүр төрх болдог. Харин албан тушаалтнуудын хувьд тушаал дэвших арга хэрэгсэл болдог.

Парламентын сонгууль бүр улстөрийн намууд байгуулагдах шинэ давлагаа үүсгэдэг. Харин ерөнхийлөгчийн сонгууль бол өөр. Оросын ерөнхийлөгчийн тогтолцоо ерөнхийлөгчийг намуудад ая тал засах шаардлагагүй болгодог бөгөөд ерөнхийлөгчийн сонгуулийн явцад улстөрийн мөрийн хөтөлбөрөөс илүүтэй нэр дэвшигчдэд бие хүнийх нь хувьд анхаарал төвлөрүүлэх хандлага зонхилж байдаг. Өөрөөр хэлбэл хүчтэй ерөнхийлөгчийн засаглал ерөнхийлөгчид өөрийн үзэмжээр засгийн газраа бүрдүүлэх эрх өгдөг учраас сонгуулийн амжилт улстөрийн бодлого болж хувирна гэж намууд бардам амлах аргагүйд хүрдэг. Оросын хувьд Елцин, Путин хоёулаа намын харьяалалаас зайлсхийж, намуудын “зодоон”-оос аль болохоор зай барихыг илүүд үзэж ирсэн. Энэ нь бас намын хөгжилд нөлөөлсөн нь мэдээж. Парламентын сонгууль болох бүрт шинэ сонгуулийн кампани болгон намын шинэ сонголтуудыг толилуулдаг нь сонгогчдыг намын харьяалалтай байхад бэрхшээл учруулж, намуудын өнгөрсөн,

ирээдүйн талаар дүгнэлт хийх бололцоогүй болгодог байна. Иймд оросын намын системийн цаашдын төлөвшил төрийн засаглалын хэлбэртэй шууд уялдаатай нь илэрхий байна. Хэрэв цаашид оросын төрийн тогтолцоо европын ардчиллын загвараар өөрчлөгдвөөс ерөнхийлөгч засгийн газрыг байгуулахдаа парламент дахь улстөрийн хүчнүүдийн харьцааг харгалзан үзэх шаардлага тулгарах нь зайлшгүй билээ.

Посткоммунист Оросын ардчилсан шилжилт амаргүй, бартаат замаар явж байна. Энэ аварга том орны хувьд ийм байхаас ч аргагүй биз. Нэгдүгээрт, XX зуунд 75 жилийн туршид дэлхийн коммунизмын төв, өрнөдийн улстөр- үзэл суртал, цэрэг-эдийн засгийн гол өрсөлдөгч байсан; хоёрдугаарт, хэдийгээр ЗСБНХУ хэмээх том гүрний цөм нь байсан ч 1991 он хүртэл Орос дангаараа бие даасан үндэсний төр улс байгаагүй юм. Хаант Оросын үед олон үндэстний эзэнт гүрэн байсан, Зөвлөлтийн үед ч социалист бүгд найрамдах улсуудын холбоо байсан; гуравдугаарт, 1000 жилийн төрт ёсны түүхэнд нь газар нутаг, байгаль цаг уурын онцлогоосоо хамаараад дайчлах, төвлөрүүлэх уламжлал ноёрхож ирсэн; дөрөвдүгээрт, 1990 –ээд оны муужруулан эмчлэх шилжилтийн стратеги нийгэм, эдийн засагт нь хүнд цохилт болсон зэрэг хүчин зүйлстэй зарим талаар холбоотой болов уу. Хэдийгээр Оросын ардчиллыг янз бүрээр үнэлж дүгнэдэг ч хамгийн гол нь өрнөдийг сохроор хуулбарлах биш, түүний оронд оросын өөрийн гэсэн ардчиллын загварын эрэл хайгуулыг шаргуу хийж байгаа нь юуны өмнө нүдэнд тусдаг. Энэ явцад алдаа гажуудлыг тойроогүй боловч оросын ард түмэн улстөр- эдийн засгийн шинэ сонголтоосоо ямарч атугай буцаж ухралгүй урагшилж байна. Эдийн засаг нь сэргэж, ялангуяа аж үйлдвэрийн өсөлтийн хурдацаараа дэлхийд дээгүүр орох болов. Шинэ Оросын нийгмийг гуйвж дайвтал нь шавхуурдсаар байсан ядуурал буурч байна. Ашиг сонирхлын плюрал илэрхийлэл хүчээ авч, төрийн шинэ институци, олон намын систем, өрсөлдөөнт сонгууль, чөлөөт хэвлэл бодит зүйл болжээ. Гагцхүү дээр дурдсан хаант Оросын, коммунизмын Оросын улстөрийн өвийг өнөөгийн ардчилсан засаглалтай хэрхэн шүтэн барилдуулах вэ гэдэг л Оросын ардчиллын гол сорилт байх нь лавтай.